

20. YÜZYILIN İLK YARISINDA TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NDE SÜNGERCİLİK ve SÜNGER İHRACATI

SPONGE GATHERING and SPONGE EXPORTS IN THE EARLY
20TH CENTURY TURKISH ECONOMY

Sıtkı YÜREKLİ¹

ÖZET

Süngercilik, Akdeniz bölgesinde, uzun bir süredir bilinen bir iktisadi faaliyettir ve çıkartılan süngerler de, 19. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu İzmir(Smyrna) limanı dış ticaretinde önemli bir ihraç ürünü olarak yer almaktadır. Süngercilik, aynı zamanda, 20. yüzyıl ilk yarısı Türkiye Ekonomisi'nde söz konusu olan devletçi, korumacı iktisat politikaları dahilinde de, öncelik verilmiş ihracat güdümlü bir endüstridir. Süngercilik T(ürk)A(nonim)Ş(irketi)-(SünTAŞ), endüstrinin yeniden canlandırılması konusunda öncü bir uygulama olarak 1935'te kurulmuştur. Tasfiyesini takip eden yıllarda da, uygulanan iktisat politikalarının süngercilik açısından belirleyici bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu çalışmada, söz konusu gelişmeler, tarihi kaynaklar dahilinde ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Süngercilik, sünger ticareti, sünger ihracatı, 20. yüzyıl Türkiye Ekonomisi, Devletçi - Korumacı ekonomi politikaları, Devletçi-Korumacı uluslararası ticaret politikaları.*

ABSTRACT

Sponge-gathering has been taken place into the Mediterranean region for a long time, and, gathered sponges of the same region is known as an important export item in the late 19th century Ottoman Empire, Smyrna(İzmir) foreign-trade. Sponge-gathering is also reputed as an important export-oriented industry within the statist, protectionist economic-policy approach of the early 20th century Turkish Economy. Süngercilik T(ürk)A(nonim)Ş(irketi)-(SünTAŞ), established by 1935, as the leading intervention, initiated the re-vitalization. In the following years after its' closure, existing economic-policy interventions are also found indicative

¹ Lefke Avrupa Üniversitesi Ekonomi Bölümü, Yrd. Doç. Dr.

for sponge-gathering. Into this study, mentioned developments will be identified on the basis of historical findings.

Keywords: *Sponge gathering, sponge trade, sponge exports, 20th century Turkish Economy, Statist-Protectionist Economic Policies, Statist-Protectionist International Trade Policies.*

Süngercilik, 19. yüzyılda, Osmanlı İmparatorluğu'nda, Ege Denizi ve Akdeniz kıyılarında bilinen bir mesleği işaret ederken, çıkartılan doğal süngerler ise, yine aynı dönemin önemli ihracat merkezlerinden olan İzmir'in ihracatında %6'lara ulaşan payıyla azımsanmayacak öneme sahip bir ürün olmuştur (Yürekli, 2011). Aynı zamanda, süngerciliğin Ege Denizi ve Akdeniz bölgesinde, hemen her sahil şeridinde üretim gerçekleştiren ve belli yerleşimler için de, denizle etkileşim içerisinde gelir sağlayan hanehalkları açısından önemli bir iktisadi faaliyet olduğu anlaşılmaktadır¹. 19. yüzyıl sonlarına gelindiğinde, farklı Avrupa ülkelerinde on kadar sünger işleme fabrikasının faaliyet gösterdiği ve bu fabrikaların Avusturya (2), Belçika (1), Fransa (2), İngiltere (1), İsveç (1), İtalya (2) ve Yunanistan (1)'da bulunduğu anlaşılmaktadır (Pronzato ve Manconi, 2008:149). 20. yüzyılın başlarında ise, 19. yüzyılda süngerin üretiminin teşvik edilmesi amacıyla, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde de, süngercilik endüstrisinin yeniden yapılandırılması ve geliştirilmesi yolunda adımlar atılmıştır (Gül, 2011; Karapınar, 1964f; Özkul, 1941; Simpson, 1933; SünTAŞ, 1936a; Yılmaz ve Buhan, 1998). Bunlardan ilki, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu ardı sıra takip edilen devletçi-korumacı kalkınma politikaları dahilinde kurulan, süngerciliğin II. Dünya Savaşı yıllarında bile belirli bir gelişmeyi sağlayabilmesi ardındaki sebep olarak da tanımlanabilecek, Süngercilik Türk Anonim Şirketi (SünTAŞ)'dir². Yaklaşık on yıl süngercilik endüstrisinde faaliyet göstermiş olan bu devlet kuruluşunun tasfiyesi ardından da, doğal süngerin sentetik ikamesinin geliştirilmesine kadar geçen süre içerisinde, süngercilik endüstrisinin, gündemdeki serbest piyasa koşullarının, kalkınma planları dahilinde iktisadi gelişmenin sağlanması prensibini benimsemiş olan devletçi iktisadi politika uygulamalarının dışında tutulmadığı da anlaşılmaktadır. Söz konusu endüstrinin kendisine özel koşulları nedeniyle, sünger üretiminin desteklenmesi ve geliştirilmesi amacıyla, kısa vadeli finansman ihtiyaçlarının farklı kurumsal düzenlemelerle karşılandığı anlaşılmaktadır. Ayrıca, ihracat güdümlü bir endüstri olması sebebiyle de, ihracat primleri uygulamasına konu olduğu ve ayrıca sermaye malları edinimi açısından ithalata olan bağımlılığı nedeniyle de belirli teşviklerin uygulandığı bilinmektedir. Süngercilik, 1960'lara gelene kadar gerek yeniden yapılanmasına yönelik gerekse dış ticarete yönelik farklı iktisadi politika uygulamaları ile belirli ölçüde gelişme sağlayabilmiştir. Doğal sünger talebinin, sentetik türevinin geliştirilmesi ve üretilmeye başlanması ardından

neredeysse tümüyle sentetik süngere yönelmesi ile yok olmaya başlayan süngercilik endüstrisinde, genellikle küçük ölçekli girişimciler tarafından gerçekleştirilen üretimin temel girdileri ve sağlanmış olan beşeri birikim, bir başka gelişen sektöre, turizme yönelmiştir. Bu süreç içerisinde süngercilik endüstrisinin gösterdiği gelişim, ve bu gelişimin, gündemde olan korumacı, devletçi iktisat politikalarına eşgüdüm olarak gerçekleştirilen devlet yatırımları ve öncelikli yatırım alanlarına sağlanan teşvikler benzeri ön plana çıkan belirleyenleri, birincil kaynak sayılabilecek veriler dahilinde ele alınmaya çalışılacaktır.

19. yüzyıl Osmanlı süngerciliğinin mirası

19. yüzyılın ikinci yarısı, dış ticaret güdümlü bir yapısı bulunan sünger endüstrisi, sünger ticareti ve dolayısıyla süngercilikten gelir elde edenlerin gelirleri açısından önemli gelişmelere konu olmuştur. Bunlardan ilki, teknolojik bir gelişmeyi, “scaphandres” olarak adlandırılan dalış ekipmanının icadını işaret eder. Scaphandres'in süngercilik endüstrisinde kullanılmaya başlanmasını takiben, sünger dalcılarının, sünger toplamak için deniz dibinde buldukları süre boyunca, deniz yüzeyindeki teknelerde bulunan pompalar yardımıyla, dalış sırasında ihtiyaç duydukları hava sağlanabilmiş, dolayısıyla sualtında bulunabilecekleri süre oldukça önemli ölçüde artmıştır (Yürekli 2012a). Bunun yanı sıra, bu dalış ekipmanının taşıdığı koruyucu giysi yardımıyla, sualtının düşük ortam sıcaklığının dalcıların vücut ısısı üzerindeki olumsuz etkileri de kısmen azaltılmıştır. Düşük sıcaklıklarda dalış yapılmaya başlanması, ayrıca dalcıların sualtında daha uzun süre kalmaya başlamaları ile, fazlasıyla doğa koşullarına bağlı bu iktisadi faaliyetin, kış aylarında da gerçekleştirilmesi mümkün olmuştur (C.R., 1890). Her ne kadar Osmanlı hükümetinin bu tür bir teçhizatın kullanımının belli olumsuzluklar içerdiği yolunda endişeleri gündeme gelmişse de, dalcıların teçhizatın taşıdığı başlık yardımıyla sualtını görsel olarak daha rahat algılamaya başladıkları söylenebilir³. Bahsedilen bu sonuçlara bağlı olarak, söz konusu teknolojik gelişme, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren toplanan sünger miktarında ve toplanan süngerlerin kalitesinde de oldukça önemli düzeyde artış sağlamıştır (Yürekli, 2011:78-79).

Ancak, toparlanan sünger miktarındaki hızlı artışın, süngercilerin sualtında bilinen sünger rezervlerini çok kısa sürede tüketmesine ve dolayısı ile farklı sünger rezervlerinin bulunması için bir arayışa sebep olduğu da bilinmektedir (C.R., 1888-89). Sünger rezervlerinde ortaya çıkan bu sorunun çözümüne yönelik olarak Osmanlı hükümetinin “scaphandres” ve kankava olarak adlandırılan basit trol ağlarını içerecek şekilde “makina” olarak tabir edilen mekanik aksamın kullanımını yasakladığı, ancak, daha sonra “scaphandres”in bu yasak kapsamından çıkartıldığı da bilinmektedir (Çoruh, 2009; C.R 1882-85).

Süngercilik açısından bir diğer önemli gelişme ise, çıkartılan süngerlerin en önemli ihraç limanı olan İzmir'de gündeme gelen yeni rıhtım inşaatıdır. İzmir rıhtımının yeniden inşa edilmesinin hemen ardından, İzmir Rıhtım Şirketi'nin rıhtım ücretlerini artırması ve hemen aynı zamanda gümrük vergilerinde de ortaya çıkan değişiklikler, süngercileri diğer limanlara yönlendirmiştir (C.R., 1882-1885; C.R., 1877-1881; ve Kurmuş, 2007:245-247). Bu ise sünger ihracatının İzmir limanı ihracatındaki payının da düşmesinde önemli bir nedendir. Bu gelişme, çıkartılan sünger miktarlarını etkilemese de, süngercilerin ürünlerini başka limanlara sevk etmeye başlamasına neden olmuştur. Yine 19. yüzyılın ikinci yarısında, süngercilik açısından önem daha taşıyan gelişmelerden bir diğeri, uluslararası piyasalarda diğer rakiplerinden fazla tercih edilen ve Ege ve Anadolu'nun Akdeniz sahillerinden çıkartılan türleri etkisi altına alan bir salgın olduğu anlaşılmaktadır (C.R., 1888-1889; C.R., 1890; Milanese vd., 2008). Bu salgının sebebinin anlaşılması için toplanan örneklerin Avrupa'ya gönderildiği yine aynı kaynaklarda belirtilmekte ve bu salgın nedeniyle toplanan süngerlerin niteliğinde ihracatını da etkileyen bir düşüş ortaya çıktığı da vurgulanmaktadır (Yürekli, 2011; Yürekli, 2012a). Osmanlı İmparatorluğu sınırları içerisinde gerçekleştirilen süngercilik açısından, sünger üretimini ve ticaretini 19. yüzyılın ikinci yarısında öncelikli olarak belirleyen bu gelişmeler sonrasında, 1891 yılına gelindiğinde, süngercilikten gelir sağlayanlara ait ulaşılan değerler şu şekilde gerçekleşmiştir (bkz. Tablo 1).

Süngercilik yapan teknelerin bağlı oldukları limanlara göre sayıları ve bu teknelerde istihdam edilen mürettebatın farklı süngercilik tekniklerine göre dağılımını veren bu değerler, ancak kaç teknenin süngercilikle geçindiği konusunda açıklayıcı bulunmaktadır. Bunun yanı sıra, söz konusu yerleşimler, 19. yüzyılın ikinci yarısında süngercilik açısından önde gelen yerleşimlerdir ve bu veriler dahilinde süngercilikten gelir elde edenlerin toplam sayısının da 4220 olduğu anlaşılmaktadır.

20. yüzyıl başlarından itibaren, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde de süngercilik ekonomik açıdan önemli bir endüstri olarak kabul görmüştür. İktisadi bir faaliyet olarak teşvik edilmeye başlandığı yıllarda, Bodrum ve Marmaris çevresi ile önceliği yine yukarıda bahsedilen coğrafya almış görünmektedir⁴. Yeniden yapılanma ve gelişme sürecinde, Türkiye Cumhuriyeti ekonomisinin öncelikli yatırım alanlarının belirlendiği ve bu yatırım alanlarının, iktisadi politikaların ana hatlarını çizen sanayi programları ve kalkınma planlarına konu olduğu da bilinmektedir. Bu tür bir önem atfedilmiş olan süngercilik endüstrisi açısından, endüstrinin yeniden yapılandırılması ve geliştirilmesine yönelik ilk adım SünTAŞ olmuş, bu şirketin, süngerciliğin harp sonrasında yeniden yapılandırılması ile Türkiye

Tablo 1:1891 Yılında Süngercilik Yapan Tekne ve Mürettebatın Limanlara ve Süngercilik Tekniklerine Dağılımı *

Liman		Apnist (Serbest)		Gangava	Toplam
		Dalış Teçhizatı	Dalgıç		
Rodos	1	60	0	0	60
	2	3	0	0	3
Sömbeki Adası	1	1000	420	560	1980
	2	50	60	140	250
Herke Adası	1	760	0	0	760
	2	38	0	0	38
Kelemez Adası	1	600	560	0	1160
	2	30	80	0	110
Meis Adası	1	100	0	0	100
	2	5	0	0	5
Bodrum	1	0	0	160	160
	2	0	0	40	40
Toplam	1	2520	980	720	4220
	2	126	140	180	446

* 1-Mürettebat sayısı 2-Tekne sayısı.

Kaynak: C.R.(1891).

Cumhuriyeti'nin önemli doğal kaynaklarından birisinin üretiminin teşviki ve dolayısıyla sürekliliğinde önemli bir yeri olduğu anlaşılmaktadır. Aynı şirketin, II. Dünya Savaşı sırasında da bu endüstride gerçekleştirilen ekonomik faaliyetin devam edebilmesi konusunda önemli bir devlet girişimi olduğu anlaşılmaktadır.

Süngercilik Türk Anonim Şirketi: Süngerciliğin yeniden yapılanmasında bir kilometre taşı

Türkiye Cumhuriyeti iktisadi tarihi açısından 20. yüzyılın ilk yarısında izlenen iktisadi politikaların mutlak olarak süngercilik endüstrisinde gözlenen gelişmeleri de belirlediği anlaşılmaktadır. İhracat güdümlü bir endüstri olarak süngercilik, gerek dış ticaret politikaları ve elbette kalkınma ve gelişme politikaları etkisi altında bir seyir izlemiştir. Söz konusu uygulamalar kapsamındaki döviz kuru politikaları, sanayinin yeniden yapılandırılması ve gelişmenin sağlanabilmesine yönelik olarak yatırım önceliklerinin belirlenmesi ve bu konuda gerçekleştirilen doğrudan ve dolaylı devlet yatırımları süngercilik açısından da değerlendirilebilmektedir. İlk Sanayi Programı'nın hazırlanmasından hemen önce, 1933 yılında, dönemin İktisat Vekaleti Balıkçılık Enstitüsü tarafından hazırlanan “Sünger ve Süngercilik” başlıklı bir raporun bulunması, bu ürünün üretimine ve süngercilik endüstrisine önem verildiğini düşündürmektedir (Simpson, 1933). Ayrıca, süngerciliğin, Birinci Beş Yıllık Sanayi Programı'nda belirlenmiş öncelikli endüstrilerden birisi olduğu da yine bu programa esas teşkil eden 11-Nisan-1934 tarihli Bakanlar Kurulu Kararı'nda öncelik verilen yatırımlar arasında yer aldığı ve buna istinaden SünTAŞ'ın kurulması konusunun da karara bağlandığı bilinmektedir (Tezel, 2000: 300). Tezel (2000) tarafından aktarılan kararın orijinal metni içerisinde bu konu şu şekilde yer almaktadır:

“Sünger sanayii hakkında İktisat Vekali Beyefendinin verdikleri izahat vechile sünger şirketini teşkile Milli Bankalarla beraber İzmir ve İstanbul liman şirketinin memur edilmesi ve bu şirketin Sümer Bank'ın muhasebesi altında olması ve teşkilata bir an evvel başlanarak Deniz altı servetimizin maruz bulunduğu harabeden korunması esbabının temini muvafık görülmüştür” (Tezel, 2000: 300).

Süngerciliğin devlet tarafından öncelikli yatırım alanlarından birisi olarak kabulünü takiben, Cumhuriyet'in ilk yıllarında, 1924 yılında kurulmuş olan İş Bankası ve Birinci Beş Yıllık Sanayi Programı'nın öngördüğü yatırımların gerçekleştirilmesi amacıyla 1932 yılında kurulduğu bilinen Sümerbank ortak iştiraki olarak, söz konusu karara istinaden, her ne kadar İzmir Liman Şirketi ortaklığı'ndan bahsedilmiş olsa da, sadece İstanbul Liman Şirketi ortaklığıyla kurulan SünTAŞ 15.Ocak.1935 tarihinde tescil edilmiştir⁵. Kuruluş aşamasında otuz yıllık bir yatırım ömrü öngörülmüş, ve on bin hisse karşılığı 100000 T.L. sermaye ile kuruluşu gerçekleştirilmiştir. İstanbul merkezli olarak, Galata semtinde bir ofiste faaliyetine başlamış olan SünTAŞ, kuruluşunun hemen ardından, duyulan ihtiyaç üzerine, 15.Şubat.1935 tarihinde Bodrum'da ilk şubesini açmıştır⁶. Şirketin kuruluş

sözleşmesi (birinci fasıl, dördüncü madde, birinci bendi) nde yer alan iş tanımını aşağıdaki gibidir:

“Türk sularında ve icabında ecnebi sularda sünger ve deniz hayvanatı ve mahsulâtını avlamak ve bunları avlayanlarla ortaklık etmek veya avlayanlardan mahsulleri alarak kendi hesabına veya müstahsiller hesabına satmak, sünger ve diğer deniz mahsulât ve hayvanatını piyasaların istediği şekillerde imali için fabrika ve saire vücuda getirmek, hülesa süngerciliğin ve diğer deniz hayvanat ve mahsulâtı ticaretinin ilerlemesi için her türlü ticari, snai ve mali teşebbüslerde bulunmak ve icabında diğer Türk şirket ve müesseselerle iştirakler vücuda getirmek ve denize ve dalıçlığa ait faideli görünen her türlü diğer teşebbüsleri de yapabilmektir”(SünTAŞ, 1936:3-4).

20 Mart 1936 tarihinde gerçekleştirilen Alelade Heyet-i Umumiye (Olağan Genel Kurul)Toplantısı'nda, Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisinde sünger çıkartılabilecek alanların “Marmara denizinden Mersin kıyılarına kadar sahillere yayıldığı” ancak bunların savaş sonrası yılların bilinen ortamında eldeğmeden bırakıldığı, şirketin kuruluşundan iki üç sene öncesine kadar süngercilikte yeniden bir hareketlenme yaşandığı belirtilmektedir. Üretim ise, söz konusu dönem içerisinde Adalı süngerciler olarak tabir edilen, Ege adalarında sünger alım satımıyla uğraşan Yunanlı ve belirli bir süre de İtalyan tüccarlara, iptidai şekillerde satıldığı, bunun ise süngerciler açısından olumsuz sonuçları bulunduğu da vurgulanmıştır (SünTAŞ, 1936). Bu belirlemelere bağlı olarak şirketin asli amacının da, sünger endüstrisinin içinde bulunduğu bu olumsuz koşulların giderilmesinde öncülük etmek olduğunun altı çizilmiştir (SünTAŞ, 1936:5) .

SünTAŞ'ın faaliyete başlamasından bir yıl sonra, sünger endüstrisi üretimi açısından ulaşılan sonuçların oldukça iyimser bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu süre içerisinde, ürünün tek bir elden satılmaya başlanması sayesinde, rekabet şansı güçlenen süngercilerin elde ettiği gelirlerde %20'ye yakın bir artış olduğu ve çıkartılan sünger miktarında ise %40 bir artış gerçekleştiği özellikle vurgulanmaktadır (SünTAŞ 1936:6). Sünger endüstrisi genelinde çıkartılan süngerlerin %83'ünün şirket tarafından alındığı, sonraki yıllarda bu oranın %88'e kadar yükseldiği de bilinmektedir (SünTAŞ, 1936:6; SünTAŞ, 1939). 1935 senesi itibarıyla şirket stoklarında bulunan 87247.05 T.L. cari değere sahip süngerlerin %25'inin işlenmiş veya işlenmemiş bir biçimde ihraç edildiği de belirtilmiştir (SünTAŞ, 1936:6). Söz konusu bu yılda, karzarar hesabında sünger satış karları 9560 T.L. olarak gösterilmektedir. Daha sonraki toplantı tutanaklarından ulaşılan veriler dahilinde süngerin yerli üreticiden alımı ile ihracat fiyatı arasında yaklaşık dört katı bir fark olduğu, bir kilo süngerin stok değerinin yaklaşık 3 T.L. civarında bulunduğu da görülmektedir. Dolayısıyla, ihracat değerinin bu yıl için en karamsar tahminle

80000-85000 Tl. civarında bulunduğunu söylemek yanıltıcı olmayacaktır (SünTAŞ, 1938; SünTAŞ, 1941). Yıllar itibariyle şirketin sünger stoklarındaki

Tablo 2: SünTAŞ Bilanço Aktif-Pasif Toplamları ve Sünger Mevcudu

	Aktif-Pasif (T.L.)	Sünger Mevcudu(T.L.)
1935	128707.82	87247.05
1936	162247.68	29413.17
1937	288464.01	19284.86
1938	338943.92	112033.55
1939	250975.93	53297.05
1940	260472.38	34323.15
1941	180109.43	3673.43
1942	290523.85	77599.91
1943	455523.10	223429.78

Kaynak: SünTAŞ (İlgili yıllar).

değişim nominal değerlerle aşağıda gösterildiği gibidir:

Kuruluş aşamasında, sünger alım satımına öncelik veren ve aracı niteliği ağır basan şirketin, kuruluşunu izleyen kısa bir süre içerisinde, gerekli donanımı edinerek, sünger çıkartma sürecine de dahil olduğu anlaşılmaktadır. Olağan Genel Kurul 1937 yılı toplantısında, süngerciliğe bizzat dahil olunmasının, sünger üretiminde olumlu etkiler yaratması beklendiği ve bu amaçla 1937 yılı içerisinde iki tane motorlu tekne alınarak SünTAŞ'ın üretime de başlamasının planlandığı belirtilmiştir (SünTAŞ, 1937:6). İzleyen yılda belirtildiği üzere de 1938 senesi içerisinde alınması planlanan iki yeni sünger teknesi ile bu sayının dörde çıkartılmasının öngörüldüğü de anlaşılmaktadır (SünTAŞ, 1938:5). İlk iki teknenin, 1937 yılı bilançosunda, istihsal vesaiti (üretim aracı) olarak gösterilen 9059 T.L. aktif değerine dayanarak, tekne başına yaklaşık 4500 T.L.'lik bir yatırım yapıldığı söylenebilir (SünTAŞ, 1938:12). İzleyen yıllarda artırılan tekne sayısı 1939 yılı itibariyle sekize ulaşmış, fakat 1942 yılına gelindiğinde, ancak dört tanesinin sünger çıkartmakta kullanılabilecek düzeyde bakımlı olduğu, diğerlerinin ise ihmal yüzünden kullanılamaz durumda bulunduğu da toplantı tutanaklarına yansımıştır (SünTAŞ, 1942:7). Aynı yıllar içerisinde, Bodrum'da açılmış olan şubenin bir acentalık olarak yeniden yapılandırılması gerçekleştirilmiş, Marmaris'te de bir acentalık açılması, ayrıca, “*gerek doğrudan doğruya istihsal edilen, gerekse satın alınan süngerlerin muhafaza etmek ve lazım gelen işleme ve hazırlama ameliyelerini yapabilmek üzere*” 1938 yılı içerisinde yine Marmaris'te

bir de depo inşaatının öngörüldüğü belirtilmiştir (SünTAŞ, 1938:5). Bu kararı takiben 1938 yılında, 3955.97 T.L.'lik bir harcama ile depo arazisi edinilmiş ve inşaatı başlatılmıştır (SünTAŞ, 1939:6). Söz konusu bu deponun inşaatı 1940 yılı itibariyle tamamlanmış ve yaklaşık değeri 16654 T.L. olarak belirlenmiştir (SünTAŞ, 1941:12). Gerek süngercilikte kullanılmak üzere edinilmiş tekneler ve gerekse Marmaris deposu, şirketin en önemli yatırım kalemlerini oluşturmaktadır ve yıllar itibariyle, bu sermaye harcamalarının kaydi değerleri aşağıdaki şekilde gösterilmiştir:

Aynı yıl içerisinde SünTAŞ'ın Bodrum ve çevresinde süngercilikle uğraşanlara verilen avanslarla teşvik uyguladığı, bunun yanı sıra şirketin bizzat süngerciliğe de başlamasıyla söz konusu yıl içerisinde %40-45 civarında bir artış sağlandığı bildirilmektedir (SünTAŞ, 1938:5). Şirketin 1937 yılındaki bilançosu aktifinde bulunan süngerciler hesabından bu avansların bir önceki yıl belirtilen 4176.67 T.L.'ye karşılık yaklaşık 1218.82 T.L. olarak gösterildiği anlaşılmaktadır (SünTAŞ, 1937:12, SünTAŞ, 1938:12). Şirketin faaliyetleri sırasında sürekli göz önünde bulundurmamak zorunda kaldığı bir diğer maliyet unsuru da, gerek kendi istihdam ettiği süngercilik ekiplerine, gerekse sünger satın aldığı süngercilere verilmesi gereken avanslar olmuştur. Süngerciliğin taşıdığı yapısal özellikler nedeniyle, 19. yüzyılda dahi, bu endüstri açısından sürekli gündemde bulunan çok kısa vadeli finansmanın sağlanması gerekliliği, şirketin bu maliyet unsuru sürekli göz önünde bulundurmasına neden olmuştur. Yıllar itibariyle, gerek kendi istihdam ettiği kaptan, dalıcı, ve mürettebat, gerekse süngercilikle uğraşan ve üretimini SünTAŞ'a satan süngercilere verilen avanslar şu şekilde seyretmiştir:

**Tablo 3: Başlıca SünTAŞ Menkul ve Gayrimenkulleri:
İstihsal Vesaiti (Üretim Aracı) ve Marmaris Depo Binası.**

	İstihsal Vesaiti	Marmaris Depo İnşaatı
1935	---	---
1936	---	---
1937	9059.03	---
1938	33455.91	---
1939	30081.92	11235.13
1940	31384.18	16654.47
1941	31593.68	16679.09
1942	34845.50	16679.09
1943	35613.96	16679.09

Kaynak: SünTAŞ (İlgili yıllar).

Tablo 4: SünTAŞ Tarafından Süngercilere Ödenen Avanslar

	Süngercilere Avans Hesapları			Borçlu Hesaplar
	(1)	(2)	(3)	Toplamı
1935	2445.92	---	---	27303.87
1936	4176.67	---	---	115657.61
1937	1218.82	---	---	237245.10
1938	1334.86	11999.58	---	175384.27
1939	4456.46	75964.40	---	92528.54
1940	1009.95	56324.00	8686.97	82492.04
1941	1002.34	---	15864.55	29874.49
1942	---	---	---	48036.55
1943	---	---	---	51300.10

1-Süngerciler Hesabı(Alacaklar), 2-Sünger İstihsal Avansı,
3-Avans Bakiyesinden Borçlu Kaptan ve İşçiler

Kaynak: SünTAŞ (İlgili yıllar).

SünTAŞ'ın faaliyet gösterdiği bu endüstri için söz konusu olan özel bir diğer husus ise süngercilerin, özellikle dalcıların karşı karşıya kaldıkları hayati öneme sahip risklerdir. Sünger dalcılarını bu risklere karşı sigorta yaptırmak gerekliliği SünTAŞ tarafından prensip olarak kabul görmüş ve farklı yıllarda ortaya çıkan bu istenmeyen sorunların tazmin edilebilmesi amacıyla, her yıl belli miktarlarda, riskler karşılığı ve ihtiyat akçesi ayrılmıştır. Yine toplantı tutanaklarına yansıdığı üzere, süngercilik endüstrisindeki genel eğilime istisna oluşturacak bir şekilde, istihdam ettiği süngercileri, maruz kalacakları risklere karşı 1938 yılı başından itibaren sigorta ettirme kararı alındığı ve aynı yıl ortaya çıkan ve vurgun olarak adlandırılan, tıbbi tanımıyla dekomprasyon hastalığı ile sonuçlanan bir kaza sonrası söz konusu tedavi masraflarının karşılanması için tazminat ödendiği de öğrenilmektedir (SünTAŞ, 1938:6). Şirketin, 1939'a gelindiğinde çalıştırdığı dalcı sayısının doksana ulaştığı anlaşılmakta ve 1939 yılında vurgun olarak adlandırılan rahatsızlığa maruz kalan ve bunu takiben tedaviye alınan dalcı sayısının iki olduğu, ve gerekli tazminat ödemelerinin yapıldığı belirtilmektedir (SünTAŞ, 1940:7). Dekomprasyon hastalığı nedeniyle 1940 da tedavi görmesi gereken dalcı sayısı yine iki olarak bildirilmiştir (SünTAŞ, 1941:9). Öncelikli olarak dalcıların sigortalanması için öngörüldüğü anlaşılan ve şirketin bilançosuna

yansıdığı olan muhtemel riskler karşılığı ayrılmış miktar her yıl için 4491 T.L. düzeyinde bulunmaktadır (SünTAŞ, 1938; SünTAŞ, 1939; SünTAŞ, 1940). Bu miktarın 1941 yılında 5532.38 T.L.'ye ulaştığı da anlaşılmaktadır (Bkz. Tablo 5) (SünTAŞ, 1942:13). Bir sonraki yıl ise, şirket bilançosunda muhtemel riskler için belirlenmiş bir sigorta bedelinin yer almadığı görülmekte ve zaten izleyen yıl içerisinde de şirketin fesih işlemlerinin başladığı bilinmektedir (SünTAŞ, 1943:13).

Tablo 5: SünTAŞ Risk Değerleme Kalemleri - Riskler Karşılığı ve İhtiyat Akçesi

	Riskler Karşılığı	İhtiyat Akçesi
1935	---	---
1936	3041.02	267.85
1937	1905.52	291.85
1938	4491.56	990.37
1939	4491.56	1838.52
1940	4491.56	1838.52
1941	5532.38	1838.52
1942	---	1838.52
1943	---	1838.52

Kaynak: SünTAŞ (İlgili yıllar).

Söz konusu yıllar içerisinde sünger satışlarından elde edilen karların 9560 T.L.'den 40212.37 T.L.'ye kadar yükseldiği 1935-38 yıllarını takiben, satış ve üretim karlarında 1941 yılında sünger mevcutlarının ihracatı konusunda sağlanan başarıya bağlı olumlu bir gelişme dışında genel bir düşüş eğilimine girildiği görülmektedir (bkz. Tablo 6). Bu konudaki en önemli etkenin II. Dünya Savaşı olduğu, SünTAŞ'ın ihracatı gerçekleştirdiği ülkelerin birçoğunun da savaş nedeniyle taleplerini kestikleri anlaşılmaktadır. Yine aynı dönemde, üretim içerisinde oldukça önemli bir paya sahip olan Ege bölgesinde, savaş nedeniyle, üretimin durdurulmasına bağlı olarak, toplam sünger üretiminde 1939'dan 1940'a %35'e varan bir azalmanın yaşandığı da altı çizilen bir diğer gelişmedir (SünTAŞ, 1941:7).

20. Yüzyılın İlk Yarısında Türkiye Cumhuriyeti'nde Süngercilik ve Sünger İhracatı

II. Dünya Savaşı nedeniyle SünTAŞ'ın gerek kendi üretimini gerekse satın aldığı sünger miktarını etkileyen bir diğer önemli gelişmenin ise dalcıların staj nedeniyle orduya çağrılmasını takiben işgücünün yarı yarıya azalması olarak vurgulanmıştır. Bahsedilen bu nedenle 1939 yılı üretiminin beklenen düzeyin çok altında kaldığı da yine Umumi Heyet Toplantısı gündeminde yer alan bir diğer konu olmuştur. Çıkarılan sünger miktarı 1938 yılında dört tekne ve mürettebatı ile 6000 kiloya ulaşmışken, 1939 yılında dalcıların sayısında ortaya çıkan bu geçici azalma nedeni ile bu miktarın ancak 7500 kiloya ulaştığı belirtilmektedir (SünTAŞ, 1940:6). Yine aynı dönem içerisinde, akaryakıt sağlanmasında ortaya çıkan güçlükler ve bütün bu etkenlerin işletme maliyetleri üzerindeki olumsuz sonucu, SünTAŞ'ın gerek sünger satış ve üretim karlarında, gerekse bilanço kar ve zarar büyüklüklerine de yansımış görünmektedir (bkz. Tablo 6).

Tablo 6: SünTAŞ Sünger Satış ve Üretim ve Bilanço Kar ve Zararları (T.L.)

	Satış Karı	Üretim Karı	Bir önceki Yıldan Devreden	Safi Kar (Pasif)	Geçen Yıllar Zararı (Aktif)	Kar-Zarar (Aktif)
1935	9560.61	---	---	2678.45	---	---
1936	34553.99	---	---	2651.46	---	---
1937	39968.62	---	---	9612.67	---	---
1938	40212.37	---	---	8481.52	---	---
1939	8272.00	---	---	---	---	35168.56
1940	4019.62	---	20578.94	---	---	55028.65
1941	17190.11	3477.85	---	---	55028.65	4402.00
1942	5026.99	6602.07	---	612.38	59430.86	---
1943	43663.52	---	---	11265.79	58818.48	---

Kaynak: SünTAŞ (ilgili yıllar).

SünTAŞ'ın yaklaşık on yılı bulan faaliyeti sırasında en önemli ihracatın 1941 yılında gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Zira, bu yılda gerçekleştirilen ihracat nedeniyle, izleyen yıllarda süngerciliği ve dolayısıyla şirket performansını da etkileyen olumsuz gelişmelerin etkisinin kısmen bertaraf edilebildiği anlaşılmaktadır. Her ne kadar izleyen 1942 yılı itibarıyla feshedilmesi gündeme gelse de, 1943 yılında açıklanan bilançosunda tekrar

kar etmeye başlayan bir girişim olduğuna da değinilmektedir. Elde edilen veriler dahilinde, 1941 yılından öncesi için, SünTAŞ tarafından gerçekleştirilen ihracata dair kısıtlı nitelikte verilere ulaşılması mümkündür. Daha önce de belirtildiği üzere 1935 yılında tahmini 80000-85000 T.L. değerinde bir ihracat gerçekleştirdiği anlaşılmaktadır. Söz konusu bu değer 1941 yılında gerçekleştirdikleri 112,5 milyon T.L. düzeyindeki ihracat ile karşılaştırıldığında, oldukça önemli bir fark gözlenmektedir. Bu ihracatın ülkelere göre dağılımına bakıldığında ise, yaklaşık 10 tonluk doğal süngeri ifade eden stoklarının, 9 ton civarındaki bir miktarının Almanya, İngiltere, İsveç ve İsviçre'ye ihraç edildiği ve 742 kilogram kadar bir miktarın da yurtiçine satıldığı görülmektedir (SünTAŞ, 1942:5-6).

Süngerin birim stok değeri, 1941 yılında 3 T.L. civarında iken, birim ihracat değerinin yaklaşık 12 T.L. olduğu da anlaşılmaktadır (bkz. Tablo 7). Ayrıca, SünTAŞ'ın yurtiçinde gerçekleştirilen sünger üretiminin %88'lere varan kısmının alıcısı olduğu ve faaliyette bulunduğu on yıllık süre içerisinde en düşük payın %60 olarak gerçekleştiği de belirtilmektedir. Söz konusu bu değerler SünTAŞ'ın iç piyasada bir monopson-tekalıcı niteliği kazandığını da anlatmaktadır. Dolayısıyla, bahsedilen bu ihracat değerlerinin, önemli ölçüde, Türkiye Cumhuriyeti sünger ihracatını temsil ettiğini söylemek mümkündür. 1941 yılında gerçekleştirilen sünger ihracatının birim satış değerleri aşağıdaki tabloda yer aldığı gibidir (bkz. Tablo 7):

Üretim maliyetleri ve ihracat gelirlerinde bahsedilen gelişmeler sonrasında, SünTAŞ'ın, gerek kendi istihdam ettiği, gerekse üretimini satın aldığı süngercilere sağladığı teşvik niteliğindeki avans ödemeleri, ve sünger

Tablo 7: SünTAŞ Sünger İhracatının Ünelere Dağılımı – 1941

	Kilo	T.L.	Birim Değer
İsviçre	128	1330.52	10.4
Almanya	4717	60881.87	12.9
İsveç	960	12500.37	13.0
İngiltere	2495	30630.59	12.3
Yurtiçi	742	7245.00	9.8
Toplam	9042	112588.35	

Kaynak : SünTAŞ (1942:5-6).

ihracatında II. Dünya Savaşı nedeniyle ortaya çıkan sorunların şirketin zarar etmeye başlamasına ve sonuçta 1941 yılında hesapların tasfiye edilmesi yönünde bir sonuca ulaşılmasına neden olduğu anlaşılmaktadır. SünTAŞ'ın 1944 yılında yapılan Umumi Heyet Toplantısı'nda, 1942 yılında tasfiyesinin gerçekleştirildiği bildirilmektedir⁷. Ancak, 1942 yılı içerisinde siyasi ve ekonomik açıdan olumlu addedilen gelişmeler sonrasında, aynı yıl faaliyete yeniden başlama kararı alındığı ve oldukça da başarılı bir yıl geçirildiği yine aynı Umumi Heyet Toplantısı tutanaklarında yer almaktadır (SünTAŞ, 1944:1; Özkul, 1941:144; ve Karapınar, 1964f). Dolayısıyla, 31 Mart 1944'de yapılan bu toplantının, kaynaklarda ulaşılan en son Umumi Heyet Toplantısı olduğu anlaşılmakta ve SünTAŞ'ın 1944 yılından sonra tasfiye edildiğini düşündürmektedir. Otuz yıllık bir yatırım ömrü öngörölmüş SünTAŞ'ın, süngerciliğin yeniden yapılandırılması yolundaki girişimleri, her ne kadar olumlu sayılabilecek sonuçları olsa da, kuruluşundan yaklaşık on sene sonra tasfiye edilmesi ile nihayete ermiştir. SünTAŞ'ın, yeniden yapılanan Türkiye Cumhuriyeti ekonomisi ve süngercilik endüstrisi için düşünüldüğünde, sünger üretiminin yeniden organize olması ve ilerleyen yıllarda sürekliliğinin sağlanabilmesi açısından bir kilometre taşı niteliğinde olduğu söylenebilir.

Ancak, süngercilik, SünTAŞ'ın tasfiye edilmesinden sonra da, yine aynı niteliklerle, hem belirli yerleşim yerlerinde uzun bir geleneğin mirasçıları olan süngerciler açısından önemini korumuş, hem de, Türkiye Cumhuriyeti sınırları dahilinde çıkartılan süngerlerin, kaliteleri ile uluslararası piyasalarda tercih edilmesi nedeniyle, dış ticaret güdümünde gelişmeye devam eden bir endüstri olmuştur. Yukarıda bahsedildiği üzere, SünTAŞ önderliğinde gerçekleştirilen yatırımlar yardımıyla süngerciliğin öncelikli olarak teşvik edildiği Bodrum, Marmaris ve Bozcaada'nın yanı sıra, bireysel olarak sünger çıkartan süngercilerin, SünTAŞ'ın tasfiye edilmesi ardı sıra, kooperatifler yardımıyla üretime devam edebildikleri, ve, aynı zamanda, yine uygulanmakta olan iktisadi politikalara eşgüdüm olarak sağlanan krediler ve dış ticarete uygulanan primler gibi dolaylı teşvikler yardımıyla, süngercilik endüstrisinde bireysel girişimler dahilinde üretimin devamının sağlandığı anlaşılmaktadır. Mutlak olarak, bu girişimlerin hiç birisi süngercilik endüstrisini, kurumsal olarak SünTAŞ kadar Türkiye Cumhuriyeti adına uluslararası piyasalarda temsil edebilecek bir güce erişmemiştir. SünTAŞ'ın feshi ardından, doğal süngerin sentetik türevinin geliştirilmesine kadar geçen süre içerisinde, süngercilik endüstrisinin nasıl bir gelişme gösterdiğine dair önemli bir diğer kaynak da, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği'nin "Türkiye Ekonomisinde Sünger" başlığıyla hazırlanmış olan sektör raporudur. Söz konusu bu rapor, süngerciliğin Türkiye Cumhuriyeti ekonomisi açısından önem taşıyan bir sektör olduğuna dair tarihi nitelikte sayılabilecek bir başka kaynak olarak kabul edilebilir.

“Türkiye Ekonomisinde Sünger”: Türkiye Ticaret Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği Sektör Raporu

SünTAŞ'ın 1945 yılında tasfiye edilmesinin ardından, süngerciliğin küçük ölçekli bireysel girişimler dahilinde gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır. TOBB tarafından 1958 yılında basılmış, Türkiye ekonomisinde süngerciliğin

Tablo 8: Süngercilerin Niteliklerine ve Yerleşimlerine Göre Dağılımı (1951-1955)					
Liman	1951	1952	1953	1954	1955
Schaphandres (Skafandar)	28	25	33	26	27
İmroz	6	6	6	7	10
Bozcada	3	2	2	2	4
Ayvalık	1	1	1	1	1
Bodrum	9	8	9	6	6
Marmaris	9	8	15	10	6
Kangava	36	20	34	36	29
Bodrum	33	20	34	35	29
Marmaris	3	0	0	1	0
Aynacı ve serbest dalgıç	7	7	9	7	15
Bodrum	6	6	6	7	10
Marmaris	1	1	3	0	1
Bozcada	0	0	0	0	4
Genel Toplam	71	52	76	69	71
Yıllık Üretim Miktarı (Kilo)	20000	25200	33900	28214	24025
Kaynak: TOBB (1958:20).					

sorunlarını ele alan “Türkiye Ekonomisinde Sünger” başlıklı rapor, süngercilik endüstrisinin 1957 yılına kadar geçen sürede gösterdiği gelişmelere dair önemli bulgular ve belirlemeler içermektedir (TOBB, 1957). Bu veriler dahilinde süngercilik endüstrisinin devlet açısından önemli bir üretim faaliyeti olarak söz konusu yıllarda da kabul edildiği ve zamanın Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Vekaleti (Ticaret Bakanlığı) Su Ürünleri Dairesi'nin bu endüstrideki gelişmeleri takip etmeye devam ettiği de anlaşılmaktadır (TOBB, 1957:19).

Ticaret Vekaleti Su Ürünleri Dairesinin kayıtlarına dayanarak 1951-1955 yılları arasında, Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisinde, süngercilik endüstrisinde istihdam edilenlerin ve yaklaşık beş kişilik bir hane halkı büyüklüğü varsayımı altında, bu endüstriden gelir elde edenlere yönelik yapılan tahminler şu şekildedir⁸. Söz konusu tarihlerde dalış ekiplerinin tüm tekne mürettebatı ile birlikte, “skafandar”lı (scaphandres) dalıcılar kullanıldığı takdirde 24 kişiye, apnist dalgıç veya kangava kullanıldığında ise 3-4 kişiye ulaştığı belirtilmektedir. Yaklaşık aynı yıllar için, Kelemez (Calymnos) adasında skafandar ve apnist dalıcı çalıştıran sünger ekipleri için de, yaklaşık aynı oranların söz konusu olduğu anlaşılmaktadır (Bernard, 1972). Türkiye ekonomisinde, süngercilikten gelir elde eden kişilerin sayısının, 1951-1955 yılları arasında süngercilikle uğraşan ekip sayıları, teknelerin bağlı olduğu limanlara ve yıllık üretimlerine göre dağılımı esas alındığında, 5000'e ulaştığı da belirtilmektedir (Bkz. Tablo 8)⁹.

Süngercilik şirketinin feshinin ardından, bireysel girişimlerle sünger üretimini gerçekleştiren süngercilere 1953-1957 yılları arasında, Ziraat Bankası tarafından, üretimlerinin teşvikine yönelik olarak muhtelif nitelikte krediler verilmeye başlandığı da anlaşılmaktadır. Daha öncesinde de, SünTAŞ tarafından “avans” olarak adlandırılan nitelikte, kısa vadeli fon ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik krediler sağlanan süngercilik endüstrisinin, doğa koşullarına bağlı, ve kendisine özgün üretim biçimi nedeniyle bu nitelikte bir fon ihtiyacı içerisinde olduğu bilinmektedir. Sadece 20. yüzyıl için geçerli olan koşullarda değil, 19. yüzyılda da, süngercilerin, tekneler seyre çıkmadan önce ödenen belli miktarlarda ön-ödeme(avans) ile çalıştırıldığı, aynı zamanda, seyir öncesinde gerekli olan iye, yakıt ve benzeri harcamaların, limandan ayrılmadan önce yapılması gerekliliğinden dolayı, her zaman belli miktarda, güncel tanımıyla işletme sermayesi niteliğinde, kısa vadeli fon ihtiyacı bulunan bir endüstri olduğu 19. yüzyılda dahi bilinmektedir (Yürekli, 2011, Yürekli 2012c). Bu özelliğini 20. yüzyılda da devam ettiren süngercilik endüstrisinin, en önemli kazancı, aynı yüzyılda yeniden yapılanan finansal sistem sayesinde, kısa vadeli finansman gereklilikleri nedeniyle, 19. yüzyılda %24'lere ulaştığı bilinen yüksek maliyetlere katlanmaktan kurtulmuş olmasıdır (C.R., 1888-89). SünTAŞ tarafından endüstrinin yeniden yapılandırılması ve geliştirilmesi amacıyla yönelik olarak bu avansların dolaylı yatırım niteliğinde sürekli kullanılan bir tür politika aracı olduğunu kabul etmek çok da yanlış değildir. İzleyen yıllarda, hemen hemen aynı fon ihtiyacının giderilmesi amacıyla Ziraat Bankası tarafından, 1953-1957 arasında süngercilere sağlanan bu kredilerin kullanıldığı, ve kısa vadeli finansal ihtiyaçların kamu kaynakları yardımıyla ve düşük maliyetlerle karşılandığı uygulamalar olarak değerlendirilebilir. Söz konusu dönem içerisinde süngercilik endüstrisine 1.2 milyon T.L. miktarda farklı niteliklerde kredi sağlanmış, bu krediler karşılığında endüstride elde edilen

gelirler toplamı ise 2.1 milyon T.L. civarında gerçekleşmiştir (TOBB, 1957:21).

Ancak, yaklaşık %60'a ulaşan gelir borç oranı, süngerciliğin oldukça küçük ölçekli yapısı nedeniyle, bu endüstriden gelir elde eden ve başka gelir kaynaklarına ulaşamayacak hane halkları açısından önemli bir borç yükü olarak değerlendirilebilir. Ayrıca, verilen krediler nitelikleri açısından ele alındığında, işletme sermayesinin karşılanması amacıyla, süngerciliğin söz konusu olan belirsizlikleri bertaraf ederek, süngerin çıkartılmasından önce ihtiyaç duyduğu ve yukarıda avanslar konusunda değindiğimiz kısa vadeli fonların sağlanmasına yönelik "çevirme kredileri" önemli bir paya sahip görünmektedir. Sermaye mallarına yapılacak büyüme amaçlı yatırımlar için söz konusu olan "donatma kredileri" ilk yıllarda rağbet görmekle birlikte, daha sonraki yıllarda, üretimin satışına yönelik "sürüm ve satış kredileri" ağırlık kazanmıştır (bkz. Tablo 5). Doğal süngerin sentetik ikamesinin 1950'li yılların başında geliştirildiği bilinmektedir. Sentetik sünger üretiminin ilk olarak İsveç'te başladığı, bunu takip eden 1958 yılında Almanya, Belçika ve Fransa'nın da kendi patentlerini aldığı ve üretime başladığı vurgulanmaktadır (Bernard, 1972:181; Pronzato ve Manconi, 2008:150). Yine 1950'li yılların sonuna doğru sentetik sünger üretiminin hızlanmasına eşgüdüm olarak, değinilmiş olan kredilerin gösterdiği gelişim, doğal sünger piyasasındaki bu belirleyici eğilimle birlikte seyrederek niteliktedir:

Bahsedilen bütün bu kredilerin süngercilere maliyeti ise yıllık yüzde 7 olarak belirlenmiştir (TOBB 1957:25:26). II. Dünya Savaşı'nın sona ermesi ardından, Akdeniz'de süngercilikle uğraşan diğer ülkelerin de yeniden üretime başlaması ile artan rekabetin, ihracat güdümlü sünger endüstrisini olumsuz yönde etkileyen bir başka unsur olmuştur. Türkiye ekonomisinin sahip olduğu sünger rezervlerinin yıllık 50 ton civarında bir kapasiteye sahip

<i>Tablo 9: Süngercilik Endüstrisine Verilen Krediler (1953-1958)</i>						
	1953	1954	1955	1956	1957	1958
Çevirme Kredileri(İşletme Sermayesi İhtiyacı)	50000	48344	51033	38908	150198	177369
Donatma Kredileri(Fiziki Sermaye Artırımı/Edinimi)	47832	11983	66714	47551	81442	67253
Sürüm ve Satış Kredileri	10182	72814	76019	67244	297499	271189

olduğu, ihracat güdümlü bir yapısı olan süngerciliğin bu kapasitenin çok altında kaldığı TOBB'un süngercilik için hazırlamış olduğu sektör raporundan anlaşılmakta, aynı dönem için verilmiş ihracat miktarları da bu yönde bir eğilim göstermektedir.

Tablo 10: Bodrum Sünger İstihsal ve Satış Kooperatifi Bilançosu

<i>Mali Yıl</i>	<i>Aktif-Pasif Toplamı</i>
1953	62028.5
1954	101375.0
1955	65392.8
1956	156066.6
1957	392172.7

Kaynak: TOBB(1957:30).

Süngercilik açısından bir diğer önemli gelişme, SünTAŞ'ın tasfiyesini izleyen yıllarda, 1952'de Et ve Balık Kurumu'nun kuruluşudur. II. Dünya Savaşı sonrası yıllarda benimsenmiş olan Kamu İktisadi Teşebbüsleri aracılığıyla ekonomik kalkınma politikalarının süngercilik açısından da önem taşıyan bir sonucu olan Et ve Balık Kurumu'nun birçok su ürünü için olduğu üzere süngercilik endüstrisinin de yeniden yapılanması konusunda öneme taşıdığı anlaşılmaktadır (Kepenek ve Yentürk 2000:110). Özellikle, Et ve Balık Kurumu aracılığıyla yürütülen dış ticarete yönelik uygulamaların, ihracat güdümlü süngercilik sektörü açısından önem taşıdığı anlaşılmaktadır. Dahası, bu kurumun yayın organı aracılığıyla süngercilik endüstrisine ilişkin olarak yayımlanan çalışmaların, söz konusu dönem için endüstride faaliyet gösteren girişimciler açısından önemli bir kaynak olduğu da anlaşılmaktadır (Sezen, 1959; ve Karapınar–ilgili sayılar). Bunun hemen öncesinde ise, SünTAŞ'ın 1945 yılında tasfiye edilmesinden yaklaşık beş yıl sonra kurulan “Bodrum Sünger İstihsal ve Satış Kooperatifi” yine, süngercilik endüstrisi açısından, bireysel üreticilerin rekabet gücünü artıran bir diğer önemli gelişme sayılabilir. Her iki kurumsal gelişmenin de süngercilik açısından önemli sonuçları olduğu anlaşılmaktadır.

Süngercilerin, artan uluslararası rekabete karşı, gerek yurtiçi gerekse

yurtdışında birlikte hareket edebilmesi amacıyla kurulan Bodrum Sünger İstihsal ve Satış Kooperatifi'nin ve benzeri diğer kooperatif yaklaşımların bu endüstri için, günün koşullarında önemli bir çözüm olanağı sağladığı yine TOBB (1957) tarafından vurgulanmaktadır. SünTAŞ'ın tasfiyesi öncesinde, süngercilik endüstrisinin verilen avanslar ve sünger için tek alıcı konumuna gelmiş şirket tarafından ürünün satışı konusunda sürekli olarak teşvik edildiği bilinmektedir. SünTAŞ'ın tasfiyesi ardı sıra, böyle bir kooperatifin kurulması, bireysel olarak süngerciliğe devam eden girişimciler açısından, önemli bir gelişme sayılabilir. Bodrum Sünger İstihsal ve Satış Kooperatifi, bireysel girişimlerle süngerciliğe devam eden kişileri bir araya getirerek, sünger çıkartılmasından, bunların satışına, ayrıca ihtiyaç duyulan finansmanın sağlanmasına kadar bir çok konuda birlikte adım atılmasını öngören bir yapılanma olarak tanımlanmaktadır (TOBB, 1957:29). Kendisine bağlı bir deponun bulunması ve süngercilerin mahsullerini satın alarak satışı ve stoklanması konusunda yaklaşık olarak SünTAŞ'ın sahip olduğu işleve benzer bir işlevi üstlendiği de anlaşılmaktadır. Kooperatif'in 1953-1957 yılları için bilanço değerleri, sahip olduğu varlıkların artış eğiliminde olduğunu göstermektedir (bkz. Tablo 10).

Bireysel girişimcilik dışında, gerek SünTAŞ, gerekse Bodrum Sünger İstihsal ve Satış Kooperatifi ve Et Balık Kurumu yardımıyla, endüstriye özel sorunların üreticiler açısından bir ölçüde giderildiği söylenebilir. Bunların dışında, endüstri açısından tanımlanmış diğer sorunlar şu şekilde belirlenmiştir. Süngercilikten elde edilen gelirlerin sürekliliği konusunda üzerinde durulması gereken önemli bir eksikliğin, endüstride üretimin ve ürünün niteliğini belirlemek açısından herhangi bir standardın bulunmaması olduğu vurgulanmaktadır. Buna ilişkin olarak öncelikle süngercilik mesleğini icra eden kişilerin, özellikle “scaphandres” dalcılarının karşı karşıya olduğu risklerin bertaraf edilmesi ve herhangi istenmeyen bir sonuçla karşılaşıldığında gerekli önlemlerin alınabileceği altyapının sağlanması, ayrıca, deniz dibinde sünger yetişen alanların ıslahı ve korunmasına yönelik düzenlemelerin gerçekleştirilmesi, ön plana çıkan önemli iki konudur (TOBB, 1957:29). Süngercilerin, özellikle “scaphandres” dalışı yapan kişilerin, gerçekleştirdikleri aktivitelerin doğası gereği önemli ölçüde riskle karşı karşıya kaldıkları bilinmektedir. Daha önce de değinildiği üzere SünTAŞ tarafından da önemle ele alınmış, ve kendi bünyesinde çalışmakta olan dalcıların bu riskler nedeniyle ortaya çıkabilecek rahatsızlıklara karşı sigortaları yapılmış, endüstrinin geri kalanında faaliyet gösteren dalgıçlardan daha düşük düzeylerde bu tür sorunlarla karşılaşıldığı da farklı defalar gündeme getirilmiştir (SünTAŞ ilgili yıllar). Süngerciliğin “scaphandres”le gerçekleştirilmeye başlandığı 19. yüzyıl ikinci yarısından itibaren, farklı kaynaklarda bu tür risklere dair çeşitli belirlemelere ulaşmak mümkündür. Süngercilik açısından en önemli coğrafyalardan birisi olan Ege

Denizi ve 20. yüzyıl için bahsedilmiş olan Bodrum, Marmaris civarındaki süngercilik bölgelerinde, 1891 yılı itibariyle 126 sünger teknesinde yaklaşık 880 “scaphandres” dalcısının bulunduğu ve aynı yıl içerisindeki dalışlar sırasında 80 vurgun vakasının yaşandığından bahsedilmektedir¹⁰. Süngercilik açısından önemli bir diğer yerleşim olan Kelemez(Calymnos) adasında, 20. yüzyıl ilk yarısı boyunca “scaphandres” dalcılarının karşı karşıya kaldıkları bu risk konusunda ulaşılan veriler ise dalcıların yıllar itibariyle %2 ile %4.5-5 civarında bir sıklıkla bu sorunlarla karşı karşıya kaldıklarını, bu değer %7 gibi çok yüksek oranlara da ulaşabildiği belirtmektedir (Bernard, 1972:190). Dolayısıyla, bu tür sorunların giderilmesine yönelik olarak belli standartların düzenlenmesinin gerekliliği oldukça anlaşılır görünmektedir. Kısacası, her ne kadar uygulamadaki politikalar ile bir ölçüye kadar endüstrinin ürünü açısından ihracata, üretim girdileri açısından da ithalata bağımlı yapısı dahilinde sürdürülen ekonomik faaliyetin yeniden yapılanması sağlanmışsa da, 1950'lerin sonuna gelindiğinde dahi yapılması gerekenler olduğu anlaşılmaktadır. Asıl olarak ihracat güdümlü bir yapılanma içerisinde olan süngercilik endüstrisinin, 20. yüzyıl ilk yarısında, bahsedilen iktisadi politikalar ve uluslararası piyasalardaki gelişmelerin etkisi altında gerçekleşen ihracatı ise izleyen bölümde ele alınmıştır.

20. Yüzyıl İkinci Yarısında Sünger İhracatı

SünTAŞ'ın kuruluşu öncesinde, sünger ihracatının önemli bir kısmının enformel olarak ticarete konu olduğu, süngerciler tarafından, özellikle daha önce alınmış avans borçlarına karşılık, Ege Denizi'nde sünger ticaretiyle uğraşan Yunanistan'lı veya İtalyan tüccarlara oldukça düşük fiyatlarla satıldığı, ve bu araçlar tarafından yüksek kârlarla uluslararası piyasalara sunulduğu sıkça vurgulanmıştır (Simpson, 1933:20-21; TOBB, 1958:15-16; SünTAŞ, 1936:5-6; Özkul 1941:143). SünTAŞ'ın 1935'ten itibaren, sünger piyasasında alıcı olarak faaliyet göstermeye başlaması ardından, II. Dünya Savaşı'nın uluslararası piyasalardaki olumsuz etkilerine rağmen, sünger üretiminin belli bir artışa konu olduğu, ayrıca, aynı yönde bir eğilimin ihracat açısından da geçerli olduğu gözlenmektedir (bkz. Tablo 11).

SünTAŞ'ın tasfiyesini izleyen on yıl süresince, ulaşılabilen kaynaklarda, endüstride bireysel girişimciler tarafından gerçekleştirilen üretimin, çoğunlukla işlenmemiş olarak, piyasadaki araçlar yardımıyla ihraç edildiği anlaşılmaktadır (TOBB, 1958). Bodrum Sünger İstihsal ve Satış Kooperatifi'nin kuruluşu ile, süngercilik açısından oldukça önemli bir coğrafya olan Bodrum ve Marmaris çevresinde, süngerciliğin tekrar kurumsal olarak yapılanmaya başladığı anlaşılmaktadır. Korumacı, devletçi iktisat politikalarının, dış ticarete yönelik uygulamalarına eşgüdüm olarak, sabit döviz kuru sisteminin geçerli olduğu bu dönem içerisinde, gerek miktar

olarak, gerekse, hem T.L. hem de ABD Doları ve İngiliz Sterlini cinsinden değerlerinde gözlenebildiği üzere, T.C.'nin kuruluşunu takip eden yıllarda süngercilik endüstrisinde söz konusu olan olumsuz koşulların, endüstrinin lehine çevrildiği anlaşılmaktadır. Ayrıca, yine belli sektörlerin uluslararası piyasalarda rekabet şansını artırmak amacıyla, ihracata yönelik teşvik ve prim ödemeleri ile uygulanan iktisadi politikaların, ihracata bağımlı yapısı nedeniyle süngercilik endüstrisinde de önemli etkileri olduğu anlaşılmaktadır. Sünger ihracatını da kapsamak üzere, deniz mahsullerinin ihracatına yönelik olarak uygulamaya konulmuş ihracat primlerinin 1953'ten itibaren uygulanmaya başladığı, farklı vesileler ile söz konusu prim miktarlarında belli değişiklikler ortaya çıkmakla beraber, bu çalışmanın içerdiği yıllardaki nihai düzenlemenin 08.Ekim.1956 da yapıldığı anlaşılmaktadır (TOBB, 1958:29).

Süngercilik endüstrisini, çalışmaya içerdiği dönemde, dış ticarete konu olan işlemler açısından etkileyen bir diğer düzenlemenin ise, birçok sermaye malı girdisini ithal etmek zorunda kalan bu endüstrinin, sermaye malı ithalatının finansmanı ve ihtiyaç duyulan finansal kaynağın yaratılmasına yönelik olarak gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır. Bahsedilen bu konuda, sünger ihracat değerinin %10 luk bir kısmının, ihracatın gerçekleştirildiği ülkelerde "*Et ve Balık Kurumu hesaplarında bırakılması*"na dair bir düzenleme getirilmiştir (TOBB, 1958:27-28). Kurum hesabında bırakılan bu kaynağın, balıkçılık ve süngercilikle uğraşan girişimcilerin malzeme ihtiyaçlarının karşılanması prensibiyle ayrıldığı belirtilmektedir. Sermaye mallarını ithalat'la karşılayan üreticilerin, bu ihtiyaçlarının tespit edilmesi ve en kısa sürede ithalatının gerçekleştirilmesi esasıyla kullanılması öngörülmuş bir kaynak yaratılmıştır. Süngercilik endüstrisinin, sermaye malı girdilerinin ithalata olan bağımlılığı nedeniyle, bu girdilerin sağlanması aşamasındaki sorunları belli ölçüde azaltmayı hedefleyen ve 1956 yılında uygulanmaya başlanan bu düzenleme, 1958 yılında gözden geçirilmiş ve uygulamaya konu olan ülkelere dair yeni bir belirlemeye gidilmiştir (TOBB, 1958:27-28). Bunlardan anlaşılmaktadır ki, II. Dünya Savaşı sonrasında, uluslararası piyasalarda artan rekabet nedeniyle, süngercilik, gerek ihracatın teşviki, gerekse sermaye malları ithalatındaki sorunların aşılması konusunda, gündemdeki iktisadi politikalar doğrultusunda göz önünde bulundurulmuş bir sektör olmuştur.

İhracat miktar ve değerlerine bakıldığında, 1925-1945 yılları arasında, SünTAŞ aracılığıyla uygulanan teşviklerin de yardımıyla, endüstrinin belli ölçüde bir üretim artışı gösterdiği anlaşılmaktadır. II. Dünya Savaşı'nın nihayete ermesinin ardından, rakip sünger üreticilerinin de üretime başlamasının etkisi de ihracat değerlerinde kendisini göstermektedir. SünTAŞ'ın tasfiye edilmesinin ardından endüstrinin ihracatında, belirli bir gerilemenin ortaya çıktığı gözlemlense de, 1946 yılında yapılan devalüasyonu takiben sünger fiyatlarının uluslararası piyasalarda kısmen kazandığı rekabet

avantajı ile ulaştığı 20-25 ton civarındaki ihracat miktarını 1960'ların başına kadar devam ettirebilmiştir. Ancak, özellikle dalıcılar ile yapılan sünger üretiminde, büyük ölçüde ithal girdilerin kullanılıyor olması, endüstrinin üretimin maliyetlerinin de aynı devalüasyon etkisi altında artış gösterdiği sonucunu mümkün kılmaktadır. Dolayısıyla devalüe edilmiş T.L. nedeniyle kazanılan rekabet avantajının kısmen kayba uğramış olduğunu söylemek mümkündür.

Aynı yıllar içerisinde, üretim girdilerinin fiyatlarındaki aşırı yükselmeler konusuna farklı kaynaklarda değinilmektedir. SünTAŞ'ın, 1943 yılında, devalüasyon öncesinde dahi, dalış teçhizatı fiyatlarında yaklaşık 500% artış olduğu, daha önce 70-100 T.L. gibi bir birim fiyata sağlanan bu teçhizatın 500 TL civarında bir fiyata ulaştığı konusundaki endişeleri Olağan Kurul Toplantı'sına taşıdığı bilinmektedir (SünTAŞ 1943:7). Yine 1950'lerin sonuna gelindiğinde, bahsedilen bu nedenlerin süngercilik endüstrisi üzerindeki olumsuz etkilerine TOBB(1958) de değinmektedir. Dalıcı teçhizatlarının daha önce 200-300 T.L. nı bulan fiyatlarının, 1300 T.L. sına kadar yükselmiş olduğu ve bu maliyeti karşılayamayan süngercilerin, yıpranmış teçhizatla üretime devam ettikleri bunun ise üretim miktarını olumsuz etkilediğine değinilmektedir (TOBB, 1958:19). Her ne kadar sünger ihracatı ve sermaye girdileri ithalatına yönelik teşvikler uygulamaya konulmuş olsa da, devalüasyon nedeniyle beklenen olumlu etkilere ulaşılmasının güçleştiği de belirtilmektedir (TOBB, 1958:19).

Yukarıda değinilen ve sünger ihracatı ile sermaye malları ithalatına yönelik uygulamaların, bir diğer yandan Ziraat Bankası tarafından sağlanan kısa vadeli kredilerle karşılanan işletme sermayesi ihtiyaçlarının ve bunların yanı sıra da Bodrum Sünger İstihsal ve Satış Kooperatifi'nin kurulması ile yeniden bir arada karar almaya başlayan süngercilik endüstrisinin, 1950'li yılların ikinci yarısından 1961'e kadar geçen sürede, gerek üretim miktarı, gerekse T.L. ve ABD doları ve İngiliz Sterlin'i cinsinden ihracat değerlerinde, 1925 yılı sonrası için söz konusu olan en yüksek ihracat miktarını gerçekleştirdiği de anlaşılmaktadır (bkz. Tablo 11).

Gündeme gelen politika uygulamalarına ve endüstriyi etkileyen diğer unsurların olumlu sayılabilecek etkilerine rağmen, bir başka önemli gelişme nedeniyle, 1950'lerden itibaren doğal süngerin sentetik ikamelerinin üretilmeye başlanmasına bağlı olarak, süngercilik endüstrisinin 1960'ları takiben yok olmaya başladığı bilinmektedir. Akdeniz bölgesinde çıkartılan

Tablo 11: Sünger İhracat Miktar ve Değerleri (1925-1961)

Tarih	İhracat Değeri (T.L.)		İhracat Değeri (ABD Doları)*		İhracat Değeri (İngiliz Sterlini)*	
	(1)	(2)	(2)/(1)	(3)	(3)/(1)	(4)
1925	20759.0	113630.0	5.5	60764.7	0.6	12696.1
1926-28	754.0	6513.7	8.6	3343.0	0.9	689.2
1929	2327.0	14702.0	6.3	7068.3	0.6	1457.1
1930-33	8363.2	57714.2	6.9	27882.6	0.7	6172.7
1941	8300.0	105343.0	12.7	57564.5	1.7	14391.1
1945	22252.0	599286.0	26.9	327478.7	3.7	81869.7
1946-49	25647.3	926342.3	36.1	329494.9	3.4	86915.8
1950-53	19199.0	484626.8	25.2	173081.0	3.2	61814.6
1954-57	12854.5	390409.8	30.4	139432.1	3.9	49797.2
		1998080.				
1961	27676.0	0	72.2	222008.9	2.9	79288.9

[*] ABD Doları ve İngiliz Sterlini döviz kurları, 1925-50 yılları arasındaki değerler Tezcel(2000), 1950 ve sonrası kur değerleri TCMB istatistikleri.
Kaynak: SünT.AŞ (İlgili Yıllar), TOBB(1958), Karapınar(1964f).

doğal süngerlerin miktarının 1969-1986 arasında 157 tona yaklaştığı ancak 1987-2004 yılları arasında bu miktarın 60 tona düştüğü, FAO(Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Organizasyonu) raporlarının 1980-88 yılları arasında Türkiye'nin doğal sünger ihracatındaki payını ortalama 14 tonla yaklaşık %5 olarak belirlediği görülmektedir (Josupeit 1990 ve Milanese vd. 2008). Sünger talebini öncelikli olarak belirleyen kullanım alanlarında doğal süngerin yerini sentetik türevine bırakması nedeniyle, doğal sünger üretimine devam eden süngercilerin sayısının oldukça azaldığı, birçoğunun ise, var olan beşeri birikimleri ve süngercilikte kullandıkları sermaye mallarını (dahil ekipmanlarını, teknelerini) bir başka önemli yatırım alanına, turizme yönlendirdiği de anlaşılmaktadır¹¹

Sonuç

Süngercilik oldukça eski bir meslek olmakla birlikte uzun bir süre geleneksel tekniklerin kullanıldığı, endüstride verimliliği artıran teknolojik gelişmelerin ise 19.yüzyılın ikinci yarısından itibaren ivme kazandığı ve söz konusu yıllar içerisinde, öncelikli olarak Ege Denizi civarında birçok hane halkı açısından önemli bir gelir kaynağı olduğu anlaşılmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti ekonomisi açısından, 20. yüzyılda da önem taşımış ve yeniden yapılandırılması ve geliştirilmesi konusunda, gündemdeki iktisat politikaları dahilinde de ele alınmıştır. 20. yüzyılın başlarından 1960'lara kadar, farklı politika uygulamaları ile korunmuş ve ayrıca ihracata bağımlı yapısı nedeniyle de uluslararası piyasalardaki rekabet gücü artırılmaya çalışılmış bu endüstrinin, söz konusu politikaların olumlu sonuçlar verdiği bir üretim alanı olduğunu söylemek yanıltıcı olmayacaktır.

Endüstride gerçekleştirilen üretimin kendisine özgün niteliklerine eşgüdüm bir biçimde gelişmiş olan politika uygulamaları ile, her ne kadar Türkiye Cumhuriyeti ekonomisinin mevcut sünger rezerv değerlerine yakın bir üretime ulaşamadığı vurgulansa da, süngercilikle geçinen hane halklarının gelirleri açısından bir süreklilik sağlanmıştır. Ayrıca farklı dönemlerde niteliği değişen bu politika uygulamaları, süngerciliğin 20. yüzyılın ikinci yarısına kadar önemli bir gelişme göstermesine de neden olmuştur. II. Dünya Savaşı'nın sona ermesini takiben, uluslararası piyasada artan rekabete rağmen uygulanan ekonomi politikaları ile üretimini yaklaşık 20 ton civarında korumayı sağlamış olan endüstri, 1960'lara doğru kazanılmış olan ivmeye rağmen, çok daha önemli bir gelişme sonucu yavaş yavaş yok olmaya başlamıştır. Bu gelişme, 1950'lerden itibaren sentetik süngerin keşfedilmesi ve birçok Avrupa ülkesinin kendi patentleri ile bunun üretimine başlamasıdır. Sentetik süngerin, doğal süngerin karşıladığı ihtiyaçlar için kullanılması ardından, bir tek Türkiye Cumhuriyeti süngercilik endüstrisi değil, aynı zamanda bilinen bütün doğal sünger üreticileri hızla bu gelişmenin olumsuz etkilerini yaşamışlardır. Dolayısıyla, doğal süngerin önemli üreticilerinden birisi olarak Türkiye Cumhuriyeti de önemli bir talep düşüşüyle karşı karşıya kalmış, 1950'lerden sonra, sentetik süngerin doğal süngerin yerini almaya başlamasıyla, doğal sünger ihracatı için söz konusu olan talep oldukça önemli ölçüde gerilemiştir. Sonuçta, bu endüstride var olan beşeri ve fiziki yatırımın, zamanla başka sektörlere yönlendirilmesiyle doğal sünger üretimi önemli bir düşüş yaşamış, hatta kimi üreticiler doğal sünger üretimini neredeyse tümüyle terk etmiştir. Ancak, sünger çıkartmak için kullanılsa da, fiziki sermaye yatırımlarının bir kısmı ve süngercilik endüstrisinde sağlanan beşeri birikim, ve dalcıların tecrübeleri, bir başka sektörde, 20. yüzyılın sonlarına doğru ekonomi açısından önemi artan yatırım alanlarından birisi olan turizm'de, oldukça rağbet ve ilgi gören bir

rekreasyonel sporun, teçhizatlı dalışın gerçekleştirilmesi yolunda yeniden gündeme gelmiştir.

KAYNAKLAR

- AKSONA, M. *Resmi Web-Sayfası*, <http://www.aksona.com> (Erişim Tarihi: 03.2012).
- BEHAR, Cem (2000) “Osmanlı Nüfus İstatistikleri ve 1831 Sonrası Modernleşmesi”, *Osmanlı Devleti'nde Bilgi ve İstatistik*, Derleyenler: Prof. Halil İnalçık ve Prof. Şevket Pamuk, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara.
- BERNARD, H. Russel (1972) “Sponge Fishing and Technological Change in Greece”, in *Technology and Social Change*, H. Russell Bernard and Pertti J. Peltto (ed.), Waveland Press Inc.
- Commercial Reports on Smyrna and it's region (C.R.), Prof.Dr. Ergun Türkcan arşivi, T.C. Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Ankara.
- DEVECİYAN, Karekin (2006) *Türkiye'de Balık ve Balıkçılık*, çeviri: Erol Üyepazarcı, Aras Yayıncılık.
- GÜL, O. Kubilay (2011), “Bir İktisadi Devletçilik Teşebbüsü Olarak Süngercilik Türk Anonim Şirketi ve Ahmet Hamdi Başar”, *Zeitschrift für die Welt der Türken (Journal of World of Turkes)*, Vol.3 No.3, pp:245-255.
- JOSUPEIT, Helga (1990), *Sponges:World Production and Markets, Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Organizasyonu, Saha Çalışması Raporu, Roma, İtalya, Ekim*, <http://www.fao.org/docrep/field/003/AC286E/AC286E00.htm>, (Erişim tarihi: Ağustos, 2011).
- KARAPINAR, Şeref,
(1964a), “Süngerler – I”, *Balık ve Balıkçılık – Et ve Balık Kurumu (E.B.K.) Genel Müdürlüğü*, Cilt: 12, Sayı:2, ss: 1-7.

(1964b), “Süngerler – II”, *Balık ve Balıkçılık – Et ve Balık Kurumu (E.B.K.) Genel Müdürlüğü*, Cilt: 12, Sayı:3, ss: 1-6.

(1964c), “Süngerler – III”, *Balık ve Balıkçılık – Et ve Balık Kurumu (E.B.K.) Genel Müdürlüğü*, Cilt: 12, Sayı:4, ss: 1-6.

(1964d), “Süngerler – IV”, *Balık ve Balıkçılık – Et ve Balık Kurumu (E.B.K.) Genel Müdürlüğü*, Cilt: 12, Sayı:5, ss: 1-6.

- (1964e), “Süngerler – V”, *Balık ve Balıkçılık – Et ve Balık Kurumu (E.B.K.) Genel Müdürlüğü*, Cilt: 12, Sayı:6, ss: 1-5.
- (1964f), “Süngerler – VI”, *Balık ve Balıkçılık – Et ve Balık Kurumu (E.B.K.) Genel Müdürlüğü*, Cilt: 12, Sayı:7, ss: 5-10.
- KEPENEK, Y. ve N. YENTÜRK (2000) *Türkiye Ekonomisi*, Remzi Kitabevi, 10. Basım.
- KURMUŞ, Orhan (2007), *Emperyalizmin Türkiye'ye Girişi*, 1. basım Bilim Yayınları 1974, 3. basım Savaş Yayınları 1982, 4. basım Yordam Yayınları.
- MILANESE, Martina vd. (2008), “Commercial sponge fishing in Libya:Historical records, present status and perspectives.”, *Fisheries Research*, Cilt: 89, ss.90-96.
- ÖZKUL, İsmail (1941) Sularımızın Mahsulleri: Balık, Balıkçılık, Sünger, Süngercilik ve Bunların Gıda ve İktisadi Kıymetleri, M. Sadık Kağıtçı Kırtasiye ve Basımevi, İstanbul.
- PRONZATO, Roberto ve Renata Manconi (2008) “Mediterranean Commercial Sponges: Over 5000 Years of Natural History and Cultural Heritage”, *Marine Ecology*, ss:146-166.
- SAĞLAM, Dünder (1977) *Türkiye Ekonomisi:Yapısı ve Temel Sorunları*, Ankara.
- SEZEN, Tosun (1959), “Ege Denizi'nde Süngercilik Araştırmaları”, *Balık ve Balıkçılık – Et ve Balık Kurumu (E.B.K.) Genel Müdürlüğü*, Cilt: 7, Sayı:11, ss:22-24.
- SIMPSON, J.J. (1933) *Sünger ve Süngercilik*, İktisat Vekaleti Balıkçılık Enstitüsü risaleleri, Sayı:2.
- SÜNGERCİLİK T.A.Ş.(SünTAŞ), (Birincil Kaynak),
- (1935), Türk Ak Süngeri: Süngercilik Şirketi'nin Kurulması ve Çalışması Hakkında Kısa Bazı Notlar, Resimli Ay Basımevi T. L. Sosyetesı, İstanbul.
- (1936a), Esas Mukavelenamesi, Çituri Biraderler Basımevi, Galata.
- (1936b), Alelade Heyeti Umumiye Toplantısı-I-(20 Mart 1936): Müzakere Ruznamesi-İdare Meclisi Raporu-Mürakıb Raporu-1935 Bilançosu-Kar ve Zarar Hesabı, Resimli Ay Basımevi T. L. Sosyetesı, İstanbul.

(1937), Alelade Heyeti Umumiye Toplantısı-I-(15 Mart 1937): Müzakere Ruznamesi-İdare Meclisi Raporu-Mürakıb Raporu-1936 Bilançosu-Kar ve Zarar Hesabı, Çituri Basımevi, İstanbul.

(1938), Alelade Heyeti Umumiye Toplantısı-I-(15 Mart 1938): Müzakere Ruznamesi-İdare Meclisi Raporu-Mürakıb Raporu-1937 Bilançosu-Kar ve Zarar Hesabı, Çituri Basımevi, İstanbul.

(1939), Alelade Heyeti Umumiye Toplantısı-VI-(15 Mart 1939): Müzakere Ruznamesi-İdare Meclisi Raporu-Mürakıb Raporu-1938 Bilançosu-Kar ve Zarar Hesabı, Çituri Basımevi, İstanbul.

(1940), Alelade Heyeti Umumiye Toplantısı-V-(25 Mart 1940): Müzakere Ruznamesi-İdare Meclisi Raporu-Mürakıb Raporu-1939 Bilançosu-Kar ve Zarar Hesabı, Çituri Basımevi, İstanbul.

(1941), Alelade Heyeti Umumiye Toplantısı-VI-(17 Mart 1941): Müzakere Ruznamesi-İdare Meclisi Raporu-Mürakıb Raporu-1940 Bilançosu-Kar ve Zarar Hesabı, Çituri Basımevi, İstanbul.

(1942), Alelade Heyeti Umumiye Toplantısı-VII-(14 Mart 1942): Müzakere Ruznamesi-İdare Meclisi Raporu-Mürakıb Raporu-1941 Bilançosu-Kar ve Zarar Hesabı, Çituri Basımevi, İstanbul.

(1943), Alelade Heyeti Umumiye Toplantısı-VIII-(19 Mart 1943): Müzakere Ruznamesi-İdare Meclisi Raporu-Mürakıb Raporu-1942 Bilançosu-Kar ve Zarar Hesabı, Çituri Basımevi, İstanbul.

(1944), Alelade Heyeti Umumiye Toplantısı-IX-(31 Mart 1944): Müzakere Ruznamesi-İdare Meclisi Raporu-Mürakıb Raporu-1943 Bilançosu-Kar ve Zarar Hesabı, Çituri Basımevi, İstanbul.

TEZEL, Y. Sezai (2000) *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları No:16, İstanbul.

TÜRKİYE TİCARET ODALARI, SANAYİ ODALARI VE TİCARET BORSALARI BİRLİĞİ (TOBB) (1958), *Türkiye Ekonomisinde Sünger*, Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği Matbaası, Ankara.

UĞURKAN, Turhan (1958) *Sünger Avcıları*, Özyürek Yayınevi, İstanbul.

- YILMAZ, Harun ve E. BUHAN (1998) “Bodrum'da Süngerciliğin Geçmişi ve Bugünü”, *Doğu Anadolu III. Su Ürünleri Sempozyumu*, 10-12 Haziran 1998, Erzincan.
- YÜREKLİ, Sıtkı (2011) “19. Yüzyıl'da Osmanlı İmparatorluğu'nda Süngercilik ve İzmir Limanı'ndan Sünger İhracatı (1850-1900)” *Ekonomik Yaklaşım*, Cilt:22, Sayı:79, ss: 71-106.
- YÜREKLİ, Sıtkı (2012a) “Historical Findings on the Ancestors of Recreational Diving: Sponge Gathering in 19th Century Ottoman Empire”, içinde *2nd Interdisciplinary Tourism Research Conference, Proceedings Book*, ss:1234-1247, 24-29 Nisan 2012, *Fethiye-Türkiye*.
- YÜREKLİ, Sıtkı (2012b) “An Outdoor Alternative for Hands-On Science Education: Recreational Scuba-Diving”, içinde *HSCI2012, Proceedings of the 9th International Conference on Hands-on Science, Science Education, Environment and Society: Reconnecting Society with Nature through Hands-on Science*, ss:270-276, *Akdeniz University, Antalya-Türkiye*, 17-21 Ekim 2012.
- YÜREKLİ, Sıtkı (2012c) “Preliminary Findings on the Household Incomes in late 19th century Ottoman Empire and early 20th century Turkish Republic Sponge Gathering Industry.”, research paper presented in *1st International Congress of Family and Consumer Sciences*, *Antalya-Türkiye*, 07-10 Kasım 2012.

Notlar:

- 1 Akdeniz bölgesinde farklı yerleşim alanlarında gerçekleştirilen süngercilik ve süngercilikle geçinen hanehalkları konusunda 19. yüzyıla ait bilgilerin bulunduğu farklı çalışmalar arasında Bernard (1972), Çoruh (2009), Milanese (2007), Pronzato ve Manconi (2007) ve Yürekli (2012c) sayılabilir.
- 2 Bu yıllarda uygulanan devletçi-korumacı kalkınma politikaları konusunda Kepenek (2000), Sağlam (1977) ve Tezel (2000).
- 3 Osmanlı hükümeti tarafından “schaphandres”(skafandar) kullanan dalcıların, dalış sırasında süngerin gerçek boyutunu ayırdedemedikleri konusundaki belirlemeye ilişkin olarak Çoruh (2009:83) bakılabilir. Suyun havadan daha yoğun bir madde olması ve gözle dalcıların buldukları ortam arasında yer alan malzeme nedeniyle ortaya çıkan, cisimlerin olduğundan daha büyük ve daha yakın algılanması teçhizatlı dalış açısından bilinen bir olgudur, dolayısıyla, bu olgunun, dalcıların süngerin boyunu ayırdetmesi konusunda bahsedilen yanılsamaya yol açmış olabileceği oldukça anlaşılır bulunmaktadır. Suyun fiziksel özellikleri nedeniyle dalış yapılan ortamda dalcıları etkileyen öncelikli fiziksel

- olguların genel bir özeti için Yürekli (2012b).
- 4 Çalışmamızda kullanılmış birçok kaynakta aynı bölgenin süngercilik açısından önemi vurgulanmaktadır. Yalnız süngerciliğin, değil aynı zamanda bahsedilen bu yerleşimlerin de edebiyat çalışmalarında yer aldığı da bilinmektedir. Marmaris bölgesindeki süngercilerin anlatıldığı bir çocuk öyküsüne örnek olarak Uğurkan (1958) verilebilir (Yılmaz ve Buhan 1998:629).
 - 5 Cumhuriyet'in kuruluşunu takip eden yıllar içerisinde, sanayi planları dahilinde yapılacak yatırımların finansmanında devlet yatırımları açısından önem taşıyan bankacılık kurumları konusunda bkz. (Kepenek ve Yentürk (2000:68-69), (Sağlam 1977:80-82 ve 241-253) ayrıca (Tezel 2000:288-333).
 - 6 TOBB (1957) (Türk) Süngercilik Türk Anonim Şirketi kuruluş sermayesini 200000 T.L. olarak belirtmekle birlikte (TOBB 1957:15), şirketin kuruluş sözleşmesi ve bilançolarında ödenmiş sermayesi 100000 T.L. olarak görülmektedir.
 - 7 SünTAŞ'a değinen diğer çalışmalarda (tarih sırasına göre) Özkul (1941:144), Karapınar (1964:7), Yılmaz ve Buhan (1998:631) ve Gül (2011) kabul edilmiş tasfiye tarihi olarak görülmektedir.
 - 8 1957 yılında hazırlanmış bu raporda beş kişilik bir hanehalkı büyüklüğünün kabul edildiği anlaşılmaktadır. Hanehalkı büyüklüğü için kabul edilen bu katsayının, Ömer Lütfi Barkan'ın 1953 yılında yayınlanan çalışmasında sunulan ve Osmanlı İmparatorluğu'nda farklı eyaletlerde ve genelinde nüfusun hesaplanmasına ilişkin çalışmalarda da referans alınmış olan hanehalkı büyüklüğü ile uyum içerisinde bulunduğu Behar (2000)den anlaşılmaktadır
 - 9 19. ve 20. yüzyılda süngercilik endüstrisi için sözkonusu olan hanehalkı gelirleri üzerine daha kapsamlı bir çalışma için (Yürekli 2012c).
 - 10 (C.R. 1891:12) Osmanlı İmparatorluğu'nda 19. yüzyıl ikinci yarısında başlayan "scaphandres" ile sünger dalıcılığına dair tarihi kaynaklardan ulaşılan risk niteliğindeki gelişmeler konusunda (Yürekli 2012a).
 - 11 Önemli bir süngercilik merkezi olan Kelemez adası (Calymnos) üzerine yapılmış bir çalışma olan (Bernard 1972) de, süngerciliğin 20. yüzyıl başlarından ikinci yarısına kadar, sosyo-ekonomik bir analizi sunulmakta, ayrıca sentetik sünger türevlerinin üretilmeye başlanması ardından bu endüstrideki yatırımların turizm'de dahil olmak üzere farklı alanlara yönlendirildiği de belirtmektedir (Bernard 1972:181). Türkiye Cumhuriyeti'nde bahsedilen yıllar ve sonrasında, süngercilik mesleğinin temsilcilerine ve turizm endüstrisinde rekreasyonel amaçlı dalışa olan katkılarına dair birincil kaynak niteliğinde bilgiler için de Aksona(2012) ye bakılabilir.